

dört kemeri görünen köprü aslında iki ucunda birer gözü daha olması gereken bir yapıdır. Fakat zamanla bu gözler dolmuş ve üzerlerine evler yapılmış olmalıdır. XIX. yüzyılın sonlarına ait bir fotoğrafta ise bu evlerin ortadan kalktığı görülmektedir. En uçtaki gözün yanında bir sel yaran bulunması bundan sonra bir kemeri daha olmasına işaret sayılabilir. Ortadaki iki geniş açıklıklı kemeri arasında beş konsola oturan çıkıntı halindeki bir kî-tâbe köşkünün varlığı farkedilmektedir.

XIX. yüzyılın sonlarına gelinceye kadar Türk mimarisine ait özelliklerini koruyan Hünkâr Köprüsü, nehir yatağının ıslah çalışmaları sırasında (1897) bütünüyle ortadan kaldırılarak yerine yayvan tek kemerli çok geniş açıklıklı olan modern bir köprü yapılmıştır (Ayverdi, s. 399, rs. 652; Čelić – Mujezinović, s. 89; Gojković, s. 139).

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, 432; H. A. Daniel, *Handbuch der Geographie*, Leipzig 1888, s. 68, rs. 330; Sejfudin Kemura, *Sarajevske Džamije i Druge Javne Zgrade Turske Dobe*, Sarajevo 1910, s. 162-164; Midhat Šamić, *Les voyageurs français en Bosnie*, Paris 1960, s. 145, 276; Mula Mustafa Bašeskija, *Ljetopis*, Sarajevo 1968, s. 387; Džemal Čelić – Mehmed Mujezinović, *Stari Mostovi u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1969, s. 84-89; Mehmed Mujezinović, *Islamska Epigrafika u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1974, I, 48-52; Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, Ankara 1975, s. 127-128, rs. 74; Ayverdi, *Aurupa'da Osmanlı Mimâri Eserleri II-III*, s. 399, rs. 651, 652; a.mlf., "Yugoslavya'da Türk Âbideleri ve Vakıfları", *VD*, III (1956), s. 194-196; Milan Gojković, *Stari Kamen Mostovi*, Beograd 1989, s. 138-139.

SEMAVİ EYİCE

HÜNKÂR MAHFİLİ

(bk. MAHFİL).

HÜNKÂR MÜEZZİNİ

Osmanlı sarayında görev yapan padişah müezzinlerine verilen ad.

"Müezzin-i hâssa, müezzin-i şehriyârî" adlarıyla da anılan ve Has Oda'ya mensup olan bu müezzinler Enderun'da ayrı bir cemaat teşkil ederlerdi. Bunlar, "sermahfil" denilen müezzinbaşı yardımcısı tarafından Enderun'a alınan güzel sesli, kabiliyetli gençler arasından seçilerek mûsiki bilgileri ve müezzinlik âdâbı öğretilmek suretiyle mesleğe hazırlanırlardı.

Müezzinler, mülâzım adı verilen adaylar arasından ihtiyaç duyuldukça sermah-

filin tavsiyesiyle Bâbüssaâde ağası tarafından tayin edilirdi. Hünkâr müezzinini pâyesini elde edenlerin içinden sesi, kabiliyeti, bilgisi ve tecrübesi bakımından en uygun olanı başmüezzinliğe getirilirdi. Bütün müezzinler müezzinbaşının yönetiminde nöbetle görev yaparlardı. Namaz vakitlerinde saraydaki mescidlerde hizmet veren müezzinler, padişah sarayda iken sabah namazını Sarây-ı Hümâyûn Camii'nde kendilerine mahsus mahfillerde eda ederlerdi. Diğer vakitlerde nöbetçi imamlarla birlikte hünkârın çoğunlukla bulunduğu sünnet odaları, Bağdat ve Çadır köşleriyle Mustafa Paşa, Gülhane, Sinan Paşa ve İshakîye kasırlarına giderek görevlerini yerine getirirlerdi. Padişahlar saray dışına çıktıkları vakit ise gidilen yerlerde görev yaparlardı, cuma ve bayram namazlarının kılındığı camilerde, ayrıca padişahların ramazanlarda teravih için gittikleri selâtin camilerinde buradaki müezzinlerden hizmeti devralırlardı. Özellikle bu müezzinlerin katılımıyla eda edilen namazlara halk ayrı bir rağbet gösterirdi. Çünkü hünkâr müezzinleri bazan namazlarda çeşitli ilâhiler okurlar, böylece ibadet hayatı halk için ayrı bir coşku vesilesi olurdu. Hatta saray müezzinlerinin iştirakiyle kılınan namazlarda ortaya çıktığı için "saray tavrı" denilen bir müezzinlik icrası daha sonra İstanbul'da yaygınlaşarak rağbet bulmuştur.

Hünkâr müezzinlerinin saray görevlileri arasına ne zaman girdiği kesin olarak tesbit edilememekle birlikte müezzinbaşılık müessesesinin II. Bayezid (1481-1512) tarafından kurularak görevlerinin bir tâlimatnâmeyle belirlendiği nakledilir. Ayrıca I. Ahmed zamanında (1603-1617) Ayn Ali Efendi tarafından hazırlanan *Risâle-i Vazîfeh-orân*'dan XVII. yüzyılda müezzinlerin sayısının on beş olduğu, toplam yevmiyelerinin de 198 akçe tuttuğu anlaşılmaktadır. Bu sayı zamanla artarak XVIII. yüzyılın ikinci yarısında otuz ikiye ulaşmıştır.

Hünkâr müezzinleri 1826'da Muzika-i Hümâyûn kurulduktan sonra bu çatı altında toplanmıştır. Buraya Enderun dışından da alınan güzel sesli, makam ve usu- le âşına kişilerin aynı zamanda Muzika-i Hümâyûn'un fasıl takımının reisliğini yaptıkları bilinmektedir. Zamanla başmüezzinliğe kadar yükselmiş birçok bestekâr arasında Sermüezzin Rifat Bey, Bahâeddin Efendi, Muallim İsmâil Hakkı Bey, Delâlzâde İsmâil Efendi ve Hamâmîzâde İsmâil Dede Efendi gibi müezzinler özellik- le belirtilmelidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ayn Ali, *Risâle-i Vazîfeh-orân*, s. 94; Şem'dânîzâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), II, 82, 90, 116, 119-120; D'Ohsson, *Tableau général*, VII, 9; Atâ Bey, *Târih*, I, 169; Ali Seydi Bey, *Teşrifât ve Teşkilatımız* (haz. Niyazi Ahmet Banoğlu), İstanbul, ts. (Tercüman 1001 Temel Eser), s. 22; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 326, 374; Mahmut Ragıp Gazimihal, *Türk Askerî Muzıkları Tarihi*, İstanbul 1955, s. 98-99, 103-104; Ülker Akkutay, *Enderûn Mektebi*, Ankara 1984, s. 27; Pakalın, I, 370; III, 187.

NURİ ÖZCAN

HÜNSÂ

(الخنثى)

Çift cinsiyetli veya cinsiyeti belirsiz kimseler için kullanılan bir fıkıh terimi.

Sözlükte "kırılmak, kırılıp bükülmek" mânasına gelen hanes kökünden "kadın-sı davranışlar gösteren erkek" anlamında bir sıfat olup İslâm hukukunda, doğuştan hem erkeklik hem de dişilik organına sahip bulunan veya erkek mi kadın mı olduğu tesbit edilemeyen kişiyi ifade eder. İnsanlarda çok ender rastlanan bu yapısal bozukluk veya çift cinsiyetlilik (er dişilik) vücutta hem er bezleri hem de yumurtalıkların bulunması, dış üreme organlarının her iki cinse ait özellikler taşıması, hatta hücrelerin bazısında erkek bazısında dişi kromozom çiftlerinin görülmesi şeklinde ortaya çıkar. Başta ibadetler ve ahvâl-i şahsiyye olmak üzere fıkıhın birçok alanında erkek ve kadınlar için farklı dinî ve hukukî hükümler sevk edildiğinden fıkıh literatüründe çift cinsiyetli veya cinsiyeti belirsiz kimsenin tanımı ve tâbi olacağı hükümler konusu ayrıntılı bir şekilde ele alınır.

İslâmî öğreti ve gelenekte, erkek ve kadın olarak her cinsin kendine has özelliklerinin korunması ve kendi yönünde geliştirilmesi esas alınmış, kişinin kadınlık veya erkeklik özelliklerini tam olarak taşıdığı halde karşı cinse benzeme özentişi içine girmesi kınanmış, cinsiyet farklılığını koruyucu ve sağlıklı bir cinsî gelişmeyi temin edici bir dizi tedbir alınmıştır. Bundan dolayı Hz. Peygamber, kadına benzemeye özenen erkeklere (muhanne) veya erkeğe benzemeye özenen kadınlara lânet etmiş ve bu tipler için bazı yaptırımlar uygulamıştır (*Müşned*, IV, 171; Buhârî, "Libâs", 61-62; Ebû Dâvûd, "Libâs", 30). Ancak bu tür ruhî-ahlâkî bozukluğun söz konusu kişilere farklı dinî ve hukukî hükümlerin uygulanmasını gerektirmeyeceği ve haklarında tabii cinsiyetleriyle ilgili

hükümlerin geçerli olacağı açıktır. Buna karşılık bir kimsenin biyolojik olarak hem kadınlık hem de erkeklik özelliği taşıması veya cinsiyetinin belirsiz olması farklı bir durum olup çok ender rastlanan bu tür yapısal bozukluk İslâmî gelenekte tabii karşılanmış ve tâbi olacağı dinî ve hukukî hükmü belirleyebilmek için bazı kriterler kullanılması ve bazı uyarımların yapılması yoluna gidilmiştir.

Fıkıh literatüründe hünsâ iki gruba ayrılarak incelenir. Birincisi, erkeklikle dişilik belirtilerine birlikte sahip olmakla beraber biri diğerine baskın olan, yani erkek veya kadın olduğuna kolayca hükmedilen ve "hünsâ-i gayr-i müşkil" olarak adlandırılan kimsedir. Bunlar hakkında belirgin olan cinsiyetin hükümleri uygulanır. İkincisi, hangi cinsten olduğuna kolayca hükmedilemeyecek tarzda erkeklik ve dişilik organına birlikte sahip olan veya bu organlardan hiçbirini taşımayan kimse olup buna da "hünsâ-i müşkil" denilir. Hünsâ denilince genelde bu ikinci gruba giren kimseler kastedilir. Bunların "müşkil" olarak nitelendirilmesi de cinsiyetini ve dolayısıyla haklarında uygulanacak hükmü belirlemenin zorluğunu ifade içindir.

Hünsâ-i müşkile erkek veya kadın cinsinden hangisinin hükmünün uygulanacağını tesbit için fakihlerce önerilen veya tartışmaya açılan kriterler onların bilgi ve tecrübe birikimlerinin ürünü olan, ayrıca hünsânın cinsiyetini değil ona uygulanacak hükmü belirlemeyi hedefleyen pratik çözümler olarak görülmelidir. Meselâ kaynaklarda, ergenlik çağı öncesinde idrarın hangi organdan geldiği veya her ikisinden gelmesi halinde öncelik sırası ya da nisbeti şeklinde bazı kriterlerden söz edilir. Hz. Peygamber de bu durumdaki birinin mirastaki payının nasıl takdir edileceği sorusuna idrarın geldiği organa göre hüküm verileceği şeklinde cevap vermiştir (Beyhakî, VI, 261). Ergenlik sonrasında ise erkeklik ve dişilik belirtilerindeki gelişmeler esas alınır.

Hünsâ-i müşkile uygulanacak hukukî ahkâm konusunda kural olarak ihtiyatla hareket edilir. Meselâ fakihlerin çoğunluğu bu mülahaza ile hünsânın kadınlar gibi örtünmesi gerektiği, fakat ipek elbise ve ziynet eşyası kullanamayacağı görüşündedir. Ancak birinci görüşe Hanbelîler, ikinci görüşe ise Hanefîler katılmazlar. Halvet, dokunma ile abdestin bozulması, ezan okuma, cenazeyi yıkama, cenazesinin yıkanması ve kefenlenmesi, imâmet, cemaatle namaza iştirak konularında da benzeri bir ihtiyatın izlendiği görülür.

Hünsânın erkeklere ve kendi durumunda olanlara imamlık yapmasının sahih olmayacağı hususunda ittifak vardır, kadınlara imâmeti ise sahihtir. Fakihlerin çoğuna göre hünsâ hac ve umrede ihram konusunda kadının hükümlerine tâbi olur. Yine çoğunluğa göre mahremi olmayan kadın veya erkeklerle halveti câiz olmadığı gibi öldüğünde cenazesi kadın veya erkeklerce yıkanamaz; teyemmüm yaptırılarak kefenlenir.

Şâhitlik konusunda hünsâ kadın gibi muamele görür. Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre hünsânın kadınlık görevine getirilmesi sahih değildir; Hanefîler ise hadler ve kıyasla ilgili konulara bakmak şartıyla bu göreve getirilebileceği görüşündedirler.

Hünsânın mirastaki hissesine gelince, Hanefî mezhebine göre erkek veya kadın olarak hangi durumda daha az pay alıyorsa kendisine o kadar pay verilir; çünkü hak iktisabında ihtimalle değil kesin delille hareket edilmesi esastır. Aynı şekilde bir hale göre vâris oluyor, diğerine göre olamıyorsa pay alamaz. Şâfiî mezhebinde hünsâya ve hünsâdan etkilenen diğer mirasçılara alacaklarının en azı verilir. Fazlası hünsânın durumu belli oluncaya ya da vârislerle hünsâ arasında anlaşma sağlanıncaya kadar bekletilir. Mâlikîler ve Hanbelîler ise hünsâya erkek ve kadın olarak alacağı hisselerin ortalamasını vermişlerdir. Hanefîler'den Ebû Yûsuf ve Muhammed de bu görüştedir.

Hünsânın diyeti konusunda da çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Hanefî, Mâlikî ve Hanbelîler'e göre hünsâ öldürülüp diyetle hükmolunduğu zaman erkek ve kadın diyetlerinin ortalaması ödenir, Şâfiî mezhebine göre ise kadın diyeti ödenir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "hns" md.; *Müsned*, IV, 71; Buhârî, "Libâs", 61-62; Ebû Dâvûd, "Libâs", 30; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI, 261; Kâsânî, *Bedâ'î*, VII, 328, 329; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, I, 182-196, 205-206, 413; II, 199-200; III, 331; VI, 253-258; VIII, 62-63; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, Beyrut 1975, I, 58-59; III, 38-40; İbnü'l-Hümâm, *Fet-hu'l-kadir*, VIII, 500-509; Süyûtî, *el-Esbâh ve'n-nezâ'ir*, Kahire 1378/1959, s. 241-248; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, Beyrut 1404/1984, II, 451; VI, 31, 311; Buhûti, *Keşşâfü'l-kınâ*, I, 488, 489; V, 90, 445; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, I, 109, 380; II, 310; III, 183-184; IV, 356, 377; V, 464-467; Ali Haydar, *Teshilü'l-ferâiz*, İstanbul 1322, s. 203-211; Bîlmen, *Kamus*², V, 367-372; Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, VI, 567; VIII, 426-428; Hayatî Hökelekli, "Cinsiyet", *DİA*, VIII, 21-24; Y. Vehbi Yavuz, "Hunsa", *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, II, 301-302; "Hünsâ", *Mv.F*, XX, 21-32.

ORHAN ÇEKER

HÜR

(bk. HÜRRİYET).

HÜR b. ABDURRAHMAN

(الحَر بن عبد الرحمن)

el-Hürr b. Abdurrahmân

b. Osmân es-Sekafî

(ö. 100/719'dan sonra)

Endülüs valisi.

Endülüs fâtihî Mûsâ b. Nusayr'ın yeğenidir. Abdülazîz b. Mûsâ b. Nusayr'ın bir suikast sonucu öldürülmesinin ardından askerler tarafından başa geçirilen Eyyûb b. Habîb el-Lahmî'nin yerine Kuzey Afrika Valisi Muhammed b. Yezîd tarafından 97 (716) yılında Endülüs valiliğine tayin edildi. Bu tayinin aslında, Abdülazîz'in öldürülmesi olayının aydınlığa kavuşturulması ve suikastı düzenleyenlerin cezalandırılması amacıyla bizzat Emevî Halifesi Süleyman b. Abdülmelik'in tâlimatı üzerine gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Hür, Endülüslü askerlerin kendisine karşı çıkabileceklerini düşünerek yanına eşraftan 400 kişiyi aldı. Endülüs'te herhangi bir muhalefetle karşılaşmadı. Yaklaşık iki buçuk yıl süren valiliği esnasında daha ziyade seferlerle meşgul oldu. Pireneler'i aşarak Sebtimâniye'ye (Septimania) ulaştı (99/718). Kurtuba'da (Cordoba) rehlin tutulan Vizigot asilzadelerinden Pelayo, onun bu meşguliyetinden istifade ederek kaçmayı başardı ve İspanya'nın kuzeyindeki Asturias bölgesinde Endülüs müslümanlarının geleceği açısından son derece önemli olan "Reconquista" (Endülüs'ü müslümanlardan geri alma) hareketini başlattı.

Muahhar hristiyan kaynaklarında Hür b. Abdurrahman'ın özellikle hristiyanlara karşı oldukça sert davrandığı rivayet edilmekteyse de ilk kaynaklarda bu hususu teyit eden bir bilgiye rastlanmamaktadır. Berberîler'le Araplar arasındaki anlaşmazlığı gidermeye çalıştıysa da başarılı olamadı. Endülüs'ün idarî merkezinin İşbiliye'den (Sevilla) Kurtuba'ya nakli de onun icraatları arasında gösterilmektedir (İbn İzâfî, II, 25). Ancak bu icraatın kendisinden önceki vali Eyyûb b. Habîb tarafından gerçekleştirilmiş olması daha kuvvetli bir ihtimaldir. Hür, Halife Ömer b. Abdülazîz tarafından görevden alınmış ve yerine Semh b. Mâlik el-Havlânî tayin edilmiştir (Ramazan 100/Nisan 719). Kaynaklarda Hür b. Âmil'in daha sonraki hayatıyla ilgili bilgi yoktur.